

EWA ŁAPIŃSKA*

UPORCZYWE UCHYLANIE SIĘ OD WYKONYWANIA
WOBEC SPADKODAWCY
OBOWIĄZKU ALIMENTACYJNEGO
JAKO PRZESŁANKA NIEGODNOŚCI DZIEDZICZENIA

1. WPROWADZENIE

Zadaniem funkcjonującej w obszarze prawa spadkowego instytucji niegodności dziedziczenia jest stanie na straży zasad słuszności i sprawiedliwości społecznej poprzez eliminowanie z kręgu spadkobierców osób, które dopuściły się postępowania zasługującego na dezaprobate, a zarazem pozbawienie korzyści majątkowych płynących z tytułu powołania do spadku. Toteż instytucję niegodności dziedziczenia można postrzegać jako swoistą wtórną weryfikację spadkobierców ustawowych i spadkobierców testamentowych dokonywaną przez sąd cywilny z inicjatywy każdego, kto ma interes w orzeczeniu niegodności. W związku z powyższym celem artykułu jest analiza jednej z przesłanek niegodności dziedziczenia (tj. uporczywego uchylania się od wykonywania wobec spadkodawcy obowiązku alimentacyjnego określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową) zaproponowanej w projekcie z dnia 15 grudnia 2021 r., który miałby wprowadzać zmiany w obrębie unormowań kodeksu cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹. Potrzeba poszerzenia katalogu przesłanek niegodności dziedziczenia została zgłoszona przez Ministra Sprawiedliwości. Obecnie projekt znajduje się na etapie opiniowania.

* Autorka jest doktorantką w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych Uniwersytetu w Białymstoku.

¹ Informacje na temat wspomnianego projektu ustawy oraz aktualnego etapu legislacyjnego są dostępne na portalu Rządowego Centrum Legislacji: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12354503/katalog/12839209#12839209> (dostęp: 9 listopada 2022 r.).

2. AKTUALNIE OBOWIĄZUJĄCE PRZEPISY NORMUJĄCE NIEGODNOŚĆ DZIEDZICZENIA

Ratio legis uregulowanej w ustawie z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny² instytucji niegodności dziedziczenia odwołuje się do moralności, podkreślając znaczenie społecznie uznanych wartości, wśród których można wskazać między innymi szacunek względem osób starszych, uszanowanie decyzji testatora kształtującego porządek dziedziczenia w oświadczeniu woli *mortis causa*. Dzięki wspomnianemu rozwiązaniu prawnemu osoby, których postępowanie pozostaje w opozycji do oczekiwanych standardów moralnych (sprowadzających się do przejawiania troski o życie i zdrowie spadkodawcy), mogą być wykluczone z kręgu spadkobierców. Z pewnością w ich ramach nie mieszczą się zasługujące na potępienie zachowania wymierzone przeciwko spadkodawcy, jego *animus testandi* oraz ostatniej woli przybierającej postać dokumentu obejmującego rozrządzenia testamentowe. Innymi słowy, do kategorii niegodnych dziedziczenia można zaklasyfikować tych wszystkich, którzy z perspektywy zasad słuszności nie powinni uzyskać korzyści majątkowych z tytułu powołania do spadku oraz zachodzi w stosunku do nich jedna z przesłanek wymienionych w art. 928 § 1 k.c. Uzasadnieniem dla tak surowej swoistej sankcji cywilnej stosowanej wobec spadkobierców niegodnych jest przejawienie przez nich etycznie naganego stosunku względem spadkodawcy, jego woli testowania lub dokumentu stanowiącego testament. Wobec tego instytucję niegodności dziedziczenia można postrzegać jako swoistą karę cywilną³. W mojej opinii powyższe stanowisko jest zasadne. Zastosowanie w praktyce przesłanek niegodności zakrawa o mechanizm akcja-reakcja, tzn. karygodne zachowanie spadkobiercy stanowi przyczynę wdrożenia procedury skutkującej pozbawieniem korzyści z tytułu powołania do spadku. Tym samym na pierwszy plan wysuwa się represyjny charakter wspomnianej instytucji, co stanowi wyłom od założeń prawa cywilnego, które nie jest ukierunkowane na represjonowanie. Biorąc pod uwagę moralną podbudowę przepisów regulujących analizowane rozwiązanie prawne, wyłączenie od dziedziczenia niegodnego spadkobiercy w określonych prawem przypadkach nie budzi żadnych kontrowersji, lecz wpisuje się w obowiązujące kanony poczucia sprawiedliwości społecznej.

Ustawodawca, decydując się na wzbogacenie prawa spadkowego o instytucję niegodności dziedziczenia, w celu ukształtowania jej konstrukcji prawnej, ma możliwość wyboru jednego z dwóch rozwiązań. Po pierwsze, skutki prawne, które pociąga za sobą niegodność dziedziczenia, mogą powstawać *ipso iure*, tzn. do wyłączenia spadkobiercy od dziedziczenia wystarczające jest spełnienie się przesłanki ustawowej. Druga z dostępnych opcji uformowania konstrukcji prawnej wymaga

² T.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.; dalej: k.c.

³ E. Skowrońska-Bocian: *Prawo spadkowe*, Warszawa 2020, s. 43.

wydania konstytucyjnego orzeczenia sądowego. Oznacza, że spadkobierca, który dopuścił się postępowania stanowiącego na gruncie obowiązującego prawa mogącego stanowić podstawę uznania za niegodnego dziedziczenia, a w stosunku do którego nie wydano odpowiedniego orzeczenia sądowego, może nabyć prawa majątkowe wchodzące w skład spadku po spadkodawcy, któremu wyrządził krzywdę moralnie nagannym zachowaniem. W przypadku ukształtowania konstrukcji prawnej niegodności dziedziczenia w ten sposób można zaryzykować stwierdzenie o osłabieniu represyjnego charakteru rozważanego rozwiązania prawnego⁴. Obecnie w polskim porządku prawnym wyłączenie niegodnego spadkobiercy od dziedziczenia na podstawie art. 928 § 1 k.c. następuje na mocy orzeczenia sądu cywilnego o charakterze konstytucyjnym. Natomiast pod rządami dekretu z dnia 8 października 1946 r. — Prawo spadkowe⁵ obowiązywała pierwsza z przedstawionych konstrukcji prawnych.

Zgodnie ze stanowiskiem wyrażonym w doktrynie i judykaturze przesłanki niegodności zostały ujęte w formie enumeratywnego katalogu określonego w art. 928 § 1 k.c.⁶ W związku z powyższym niedopuszczalne jest dokonywanie wykładni rozszerzającej⁷. Konieczność ścisłego interpretowania przyczyn stanowiących podstawę uznania spadkobiercy za niegodnego, a tym samym zakaz stosowania ustawowych przesłanek z art. 928 § 1 k.c. *per analogiam* do nieidentycznych, lecz jedynie podobnych stanów faktycznych, zostały zaakcentowane w orzecznictwie Sądu Najwyższego⁸. Jednakże w literaturze można odszukać poglądy optujące za zastosowaniem analogii do przesłanek niegodności⁹.

Ustawodawca przewidział trzy grupy przypadków stanowiących podstawę orzeczenia o wyłączeniu od dziedziczenia spadkobiercy jako niegodnego. Pierwszą z ustawowych przesłanek jest umyślne dopuszczenie się przez spadkobiercę ciężkiego przestępstwa przeciwko spadkodawcy (art. 928 § 1 pkt 1 k.c.). Co istotne, dla możliwości uznania spadkobiercy za niegodnego bez znaczenia pozostaje brak prawomocnego wyroku skazującego wydanego w postępowaniu karnym za prze-

⁴ A. Szpunar: *Z problematyki niegodności dziedziczenia*, Nowe Prawo 1981, nr 2, s. 31; A. Kawałko, J.S. Piątkowski, H. Witczak (w.): *System prawa prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, pod red. B. Kordasiewicza, Warszawa 2015, s. 175.

⁵ Dz. U. Nr 60, poz. 328.

⁶ Zob. orzeczenie SN z dnia 3 listopada 1955 r., III CR 999/55, Legalis; wyrok SN z dnia 10 grudnia 1999 r., II CKN 627/98, Legalis; wyrok SA w Łodzi z dnia 28 lutego 2013 r., I ACa 1176/12, Legalis; wyrok SO we Wrocławiu z dnia 9 października 2014 r., I C 1001/12, LEX nr 1677039; wyrok SA w Warszawie z dnia 16 listopada 2016 r., VI ACa 1035/15, Legalis; wyrok SO w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 9 marca 2021 r., I C 1414/17, Legalis; A. Kawałko, J.S. Piątkowski, H. Witczak (w.): *System...*, *op. cit.*, s. 177.

⁷ M. Niedośpiał: *Niegodność dziedziczenia — glosa — I CK 26/02*, Monitor Prawniczy 2005, nr 15, s. 769–771.

⁸ Zob. wyrok SN z dnia 10 grudnia 1999 r., II CKN 627/98, Legalis; wyrok SN z dnia 28 marca 2018 r., V CSK 428/17, Legalis; M. Załucki (w.): *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. M. Załuckiego, Warszawa 2020, komentarz do art. 928 k.c., nb 2.

⁹ Wśród odmiennych stanowisk można wskazać m.in.: pogląd J. Gwiazdomorskiego (M. Pazdan (w.): *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz — art. 450–1088*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2021, komentarz do art. 928 k.c., nb 5).

stępstwo mieszczące się w zakresie normy prawnej zawartej w art. 928 § 1 pkt 1 k.c. Toteż dopuszczalne jest orzeczenie niegodności wobec spadkobiercy, który nie został prawomocnie skazany¹⁰. W przedstawionej sytuacji na sądzie cywilnym spoczywa obowiązek określenia strony podmiotowej i strony przedmiotowej czynu zabronionego oraz dokonania subsumpcji prawnej czynu, a poczynione w tym zakresie ustalenia należy zawrzeć w uzasadnieniu orzeczenia wydanego po przeprowadzeniu postępowania cywilnego w przedmiocie rozstrzygnięcia o niegodności dziedziczenia¹¹. Wspomnianych ustaleń nie dokonuje się, gdy uprzednio zapadł prawomocny wyrok skazujący. Bowiernie zgodnie z art. 11 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. — Kodeks postępowania cywilnego¹² sąd cywilny jest związany dokonanymi w postępowaniu karnym ustaleniami co do popełnienia przestępstwa zawartymi w prawomocnym wyroku skazującym. Choć w każdym przypadku bez względu na fakt prawomocnego skazania sąd cywilny jest obowiązany ocenić, czy przestępstwo, którego dopuścił się spadkobierca, można zakwalifikować jako ciężkie przestępstwo, a zarazem wymierzone przeciwko spadkodawcy. Uzasadnieniem dla konieczności każdorazowej oceny przez sąd cywilny przedstawionych faktów jest niefunkcjonowanie odpowiednich terminów w obrębie prawa karnego. Dodatkowo w prawie cywilnym nie sformułowano definicji legalnych, które mogłyby stanowić cenną wskazówkę dla składów sędziowskich przy ocenianiu, czy przestępstwo, które popełnił spadkobierca, można przypisać przymiot ciężkości oraz ukierunkowanie przeciwko spadkodawcy. Zarówno w literaturze, jak i w judykaturze można odszukać dwa możliwe stanowiska doprecyzowujące znaczenie terminu „ciężkie przestępstwo”. Ustalając, czy przestępstwo, którego dopuścił się spadkobierca, można uznać za ciężkie, należy uwzględnić jego kategorię (tzn. czy czyn zabroniony kwalifikuje się jako zbrodnia lub występki) oraz okoliczności konkretnego przypadku¹³. Zatem nieuprawnione jest odgórne założenie, że każda zbrodnia, bez względu na okoliczności towarzyszące popełnieniu przestępstwa, może stanowić przesłankę orzeczenia niegodności dziedziczenia. Podobnie nie wszystkie występkę zostaną uznane za przestępstwo mogące stanowić podstawę wyłączenia spadkobiercy od dziedziczenia na podstawie art. 928 § 1 pkt 1 k.c. Dopiero odpowiedni ciężar gatunkowy przestępstwa w połączeniu z okolicznościami konkretnego przypadku uchodzącymi za zasługujące na napiętnowanie przesądzą o uznaniu czynu zabronionego, który został popełniony przez spadkobiercę za ciężkie przestępstwo.

¹⁰ Zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 3 listopada 2011 r., VI ACA 1249/11, Legalis; W. Chojnowski: *Prawo spadkowe*, Warszawa 1951, s. 34.

¹¹ A. Kawałko, J.S. Piątowski, H. Witczak (w:) *System...*, *op. cit.*, s. 182–183.

¹² T.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.; dalej k.p.c.

¹³ Zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 24 kwietnia 2013 r., VI ACa 1559/12, Legalis; wyrok SA w Warszawie z dnia 15 kwietnia 2021 r., VI ACa 783/19, Legalis; M. Pazdan (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz — art. 450–1088*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2021, komentarz do art. 928 k.c., nb 14; M. Zelek (w:) *Kodeks cywilny*, t. III, *Komentarz — art. 627–1088*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2022, komentarz do art. 928 k.c., nb 14.

Ostatnią wymienioną przez ustawodawcę cechą czynu zabronionego, który może skutkować orzeczeniem niegodności, jest ukierunkowanie przestępstwa przeciwko spadkodawcy. W ramach tej kategorii mieszczą się przestępstwa nie tylko godzące w osobę spadkodawcy, lecz także w jego mienie. Jednakże od przestępstw przeciwko mieniu wymaga się spełnienia dodatkowego wymogu, tj. godzenia w podstawy egzystencji spadkodawcy¹⁴.

Drugą z przesłanek niegodności jest nakłonienie spadkodawcy podstępem lub groźbą do sporządzenia lub odwołania aktu ostatniej woli albo przeszkodzenie mu w identyczny sposób w dokonaniu jednej z wymienionych czynności. Terminom „podstęp” i „groźba” należy przypisywać identyczne znaczenie, w jakim występują w części ogólnej kodeksu cywilnego, a dokładniej — w przepisach prawnych regulujących wady oświadczenia woli¹⁵. Przez podstępne zachowanie spadkobiercy należy rozumieć świadome wywołanie błędu lub świadome utwierdzenie w błędzie spadkodawcy w celu nakłonienia go do sporządzenia lub odwołania oświadczenia woli *mortis causa* albo przeszkodzenia testatorowi w dokonaniu wymienionych czynności¹⁶. Działanie spadkobiercy zaś mieści się w zakresie groźby, gdy konkretne okoliczności usprawiedliwiają obawę spadkodawcy o niego samego lub jego bliskich z uwagi na możliwość wystąpienia poważnego niebezpieczeństwa osobistego lub majątkowego¹⁷. Należy uwypuklić, że zachowanie spadkobiercy noszące znamiona podstępu lub groźby, aby mogło stanowić podstawę wyłączenia go od dziedziczenia, musi doprowadzić do sporządzenia lub odwołania rozrządzeń testamentowych albo utrudnienia dokonania wspomnianych czynności. Innymi słowy, pomiędzy moralnie karygodnym postępowaniem spadkobiercy a podjętymi przez spadkodawcę działaniami polegającymi na utrwaleniu lub odwołaniu ostatniej woli musi istnieć związek przyczynowy. Toteż spadkobierca, który zastosował podstęp lub groźbę wobec spadkodawcy, a którego działanie nie wywarło zamierzonego skutku w postaci wpływu na porządek dziedziczenia poprzez podjęcie pożądanых czynności przez testatora, nie zostanie uznany za niegodnego.

Ostatnią przesłanką niegodności przewidzianą w obowiązującym prawie spadkowym jest umyślne ukrycie lub zniszczenie testamentu spadkodawcy, jego podrobienie, przerobienie bądź świadome skorzystanie z oświadczenia woli *mortis causa* podrobionego lub przerobionego przez inną osobę (art. 928 § 1 pkt 3 k.c.).

¹⁴ Zob. wyrok SN z dnia 9 stycznia 2014 r., V CSK 109/13, OSP 2015, z. 4, poz. 43, s. 655; wyrok SA w Krakowie z dnia 2 października 2015 r., I ACa 396/15, Legalis; wyrok SA w Gdańsku z dnia 11 stycznia 2017 r., I ACa 215/16, Legalis; wyrok SA w Warszawie z dnia 4 czerwca 2019 r., V ACa 31/19, Legalis.

¹⁵ Zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 14 października 2013 r., VI ACa 82/13, Legalis.

¹⁶ Zob. wyrok SO we Wrocławiu z dnia 9 października 2014 r., I C 1001/12, LEX nr 1677039; wyrok SA w Lublinie z dnia 30 września 2021 r., I ACa 7/21, LEX nr 3263221; A. Kawałko, J.S. Piątoski, H. Witczak (w:) *System...*, *op. cit.*, s. 185; M. Zelek (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, komentarz do art. 928 k.c., nb 20.

¹⁷ Zob. wyrok SN z dnia 2 lutego 2018 r., II CSK 324/17, Legalis; postanowienie SN z dnia 31 stycznia 2019 r., III CSK 188/18, Legalis; E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do Kodeksu cywilnego*, ks. IV — *Spadki*, Warszawa 2011, s. 52; A. Kawałko, J.S. Piątoski, H. Witczak (w:) *System...*, *op. cit.*, s. 183.

Podobnie jak w przypadku poprzedniej przesłanki niegodności zakresem art. 928 § 1 pkt 3 k.c. objęto różne kategorie stanów faktycznych. W odniesieniu do pojęć podrobienie lub przerobienie, w celu ustalenia ich desygnatu, wymagane jest odwołanie się do materialnego prawa karnego typizującego tego rodzaju zachowania jako czyny zabronione (por. art. 270 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny¹⁸). W związku z powyższym podrobienie aktu ostatniej woli spadkodawcy polega na utrwaleniu rozrządzeń testamentowych w formie dokumentu, który zgodnie z zamierzeniami spadkobiercy ma uchodzić za autentyczny testament sporządzony przez spadkodawcę. Z kolei zachowanie spadkobiercy stanowi przerobienie oświadczenia woli *mortis causa* pochodzącego od testatora, gdy spadkobierca dokonuje zmian w dokumencie obejmującym rozrządzenia majątkowe na wypadek śmierci, które zostały dokonane przez spadkodawcę¹⁹. Co istotne, sąd cywilny może orzec niegodność w stosunku do spadkobiercy, który nie wpłynął na porządek dziedziczenia poprzez własnoręczne sfalszowanie ostatniej woli spadkodawcy, lecz skorzystał z testamentu podrobionego lub przerobionego przez inną osobę, o ile zachowanie spadkobiercy można zakwalifikować jako świadome działanie (tzn. spadkobierca miał świadomość, że autentyczność aktu ostatniej woli została naruszona przez nieuprawnioną ingerencję osoby trzeciej). Ostatnią kategorią przypadków mogących skutkować wyłączeniem spadkobiercy od dziedziczenia jest ukrycie lub zniszczenie testamentu, pod warunkiem przypisania działania spadkobiercy umyślności. Ukrycie aktu ostatniej woli może być ujmowane bardzo szeroko. Toteż omawiana przesłanka niegodności zostanie spełniona, gdy spadkobierca uniemożliwia uzyskanie informacji dotyczących porządku dziedziczenia ukształtowanego przez testatora poprzez pozostawienie jego oświadczenia woli *mortis causa* do swojej wyłącznej dyspozycji²⁰. Ponadto, w ramach umyślnego ukrycia mieści się zmiana miejsca złożenia dokumentu obejmującego rozrządzenia testamentowe lub nieujawnienie informacji o miejscu zdeponowania testamentu²¹.

Konsekwencją nagannego zachowania spadkobiercy stanowiącego realizację jednej z trzech przesłanek niegodności jest wyłączenie go od dziedziczenia po przeprowadzeniu postępowania cywilnego zakończonego wydaniem prawomocnego orzeczenia w tej kwestii. Należy podkreślić, że niegodny spadkobierca jest traktowany jak osoba zmarła przed chwilą otwarcia spadku. Prawomocny wyrok sądu orzekający niegodność dziedziczenia pozbawia konkretnego spadkobiercę wynikającego z ustawy lub testamentu prawa do dziedziczenia po konkretnym spadkodawcy oraz prawa do zachowku. Przy czym należy pamiętać, że wystąpienie przed-

¹⁸ T.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.; dalej: k.k.

¹⁹ J. Kosik: *Testamenty holograficzne i inne a niegodność spadkobiercy w kodeksie cywilnym*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego” 1976, nr 148, s. 41 i n.

²⁰ M. Zelek (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, nb 30.

²¹ *Ibidem*.

stawionych skutków prawnych wymaga zainicjowania postępowania cywilnego w przedmiocie niegodności dziedziczenia. Krąg podmiotów legitymowanych do wystąpienia z odpowiednim pismem procesowym został dość szeroko określony w art. 929 k.c.²² Mianowicie, każdy, kto ma interes w orzeczeniu niegodności, może wystąpić ze stosownym żądaniem. Z uwagi na posłużenie się kryterium interesu jako wyznacznika czynnej legitymacji procesowej niemożliwe jest sformułowanie wyczerpującego katalogu podmiotów mogących żądać wyłączenia spadkobiercy od dziedziczenia na podstawie art. 928 § 1 k.c. W literaturze wśród podmiotów legitymowanych do wystąpienia z powództwem o uznanie niegodności wymienia się między innymi: współspadkobiercę, spadkobiercę podstawionego, osoby należące do kręgu spadkobierców ustawowych, zapisobiercę, podmiot uprawniony z polecenia, wykonawcę testamentu, nabywcę spadku, wierzyciela spadkodawcy, prokuratora, Skarb Państwa. Możliwość żądania uznania konkretnego spadkobiercy za niegodnego została ograniczona terminem zawitym. Na gruncie art. 929 zd. 2 k.c. podmiot wyposażony w legitymację czynną do stwierdzenia niegodności może wystąpić z żądaniem wyłączenia oznaczonego spadkobiercy od dziedziczenia w ciągu roku od momentu powzięcia wiadomości o przyczynie niegodności, jednak nie później niż przed upływem trzech lat od chwili otwarcia spadku. W związku z tym pozyskanie informacji o zaistnieniu przesłanki niegodności po upływie trzyletniego terminu od chwili otwarcia spadku jest prawnie irrelevantne. Ograniczenie terminem możliwości żądania stwierdzenia niegodności dziedziczenia może być postrzegane jako osłabienie represyjnego charakteru omawianej instytucji. Jednakże ustawodawca, decydując się na takie rozwiązanie prawne, dba o pewność obrotu prawnego.

Dokonując analizy przepisów prawnych dotyczących niegodności dziedziczenia, nie można pominąć instytucji przebaczenia, której podstawy prawne unormowano w art. 930 k.c. U jej podłoża leży założenie, że zażyłościom istniejącym pomiędzy spadkodawcą a spadkobiercą należy przyznać prymat nad rygorystycznym brzmieniem przepisów prawnych formułujących przesłanki niegodności. Dlatego też, gdy spadkodawca dokona aktu przebaczenia, wówczas wobec spadkobiercy, którego postępowanie mieści się w zakresie jednej z trzech przesłanek niegodności, niemożliwe jest orzeczenie o wyłączeniu go od dziedziczenia. Wobec nieokreślenia *expressis verbis* w przepisach prawnych formy aktu przebaczenia, spadkodawca może uczynić to w dowolnej formie, o ile z jego zachowania wyraźnie wynika darowanie spadkobiercy doznanej krzywdy oraz odczutej urazy²³. W przeciwnym razie akt przebaczenia będzie nieskuteczny, a wobec spadkobiercy, który dopuścił się zachowania mieszczącego się w zakresie normy prawnej z art. 928 § 1 k.c., sąd cywilny może orzec niegodność dziedziczenia. Zasadniczo skuteczne dokonanie

²² Zob. wyrok SN z dnia 11 marca 2003 r., V CKN 1871/00, Legalis; wyrok SA w Warszawie z dnia 23 stycznia 2014 r., VI ACa 804/13, LEX nr 1488745.

²³ A. Szpunar: *Z problematyki..., op. cit.*, s. 30.

aktu przebaczenia nie wymaga posiadania przez spadkodawcę zdolności do czynności prawnych, pod warunkiem działania z dostatecznym rozeznaniem (art. 930 § 2 k.c.).

3. NOWA PRZESŁANKA NIEGODNOŚCI DZIEDZICZENIA NA GRUNCIE PROJEKTU USTAWY

W projekcie ustawy zmieniającej kodeks cywilny oraz niektóre inne ustawy nr UD222 zamierzono poszerzenie katalogu obecnie obowiązujących przesłanek niegodności dziedziczenia o uporczywe uchylanie się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego wobec spadkodawcy określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową. Ministerstwo Sprawiedliwości jako uzasadnienie przedstawionego zabiegu legislacyjnego podaje względy słusznościowe, w świetle których nabycie spadku, stanowiącego nierzadko dorobek całego życia spadkodawcy, przez spadkobiercę celowo utrudniającego egzystencję spadkodawcy poprzez uchylanie się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego, jest niedopuszczalne²⁴. Dalekosiężne skutki uznania za niegodnego implikują konieczność dokonania analizy zaproponowanej zmiany w obrębie prawa spadkowego.

Oprócz niealimentacji katalog przesłanek niegodności dziedziczenia zamierzono wzbogacić o uporczywe uchylanie się od wykonywania obowiązku pieczy nad spadkodawcą, w szczególności wynikającego z władzy rodzicielskiej, opieki, sprawowania funkcji rodzica zastępczego, małżeńskiego obowiązku wzajemnej pomocy albo obowiązku wzajemnego szacunku i wspierania się rodzica i dziecka. Z uwagi na liczne wątpliwości pojawiające się wokół zasadności rozbudowania art. 928 § 1 k.c. o niealimentację w artykule nie zostanie poruszona problematyka uporczywego uchylania się od wykonywania obowiązku pieczy nad spadkodawcą.

W aktualnym projekcie ustawy nowa przesłanka niegodności dziedziczenia została sformułowana jako uporczywe uchylanie się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego wobec spadkodawcy określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową²⁵. Natomiast pierwotnie za niegodnego dziedziczenia miałby zostać uznany spadkobierca, który uporczywie nie wykonywał obowiązku alimentacyjnego wobec spadkodawcy²⁶. Etap dopracowywania zaproponowanych zmian w kodeksie cywilnym zaobfitował

²⁴ Uzasadnienie do projektu ustawy z dnia 15 grudnia 2021 r. o zmianie ustawy — Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, s. 1–2.

²⁵ Projekt ustawy z dnia 26 października 2022 r. o zmianie ustawy — Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, s. 1.

²⁶ Projekt ustawy z dnia 15 grudnia 2021 r. o zmianie ustawy — Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, s. 1.

zastąpieniem wyrazu „niewykonywanie” wyrażeniem „uchylanie się od wykonywania”²⁷. Posiłkując się słownikiem języka polskiego, można ustalić, że uchylanie się polega na rozmyślnym niewypełnianiu czegoś²⁸. Zaś niewykonywanie sprowadza się do niezrobienia czegoś²⁹. Wskutek przerwania nowej przesłance niegodności dziedziczenia nadano pejoratywny charakter. Już pobieżna analiza lingwistyczna pozwala wysnuć wnioski, że zakresem analizowanej przesłanki zostaną objęte stany faktyczne, gdy zachowanie spadkobiercy sprowadza się do świadomego, a zarazem celowego niewykonywania obowiązku alimentacyjnego pomimo dysponowania możliwościami pozwalającymi na wypełnienie tego zadania. Poprzednie brzmienie proponowanej przesłanki niegodności dziedziczenia nabierało negatywnego wydźwięku dopiero w połączeniu z „uporczywością”, gdyż „niewykonywanie” ma szersze znaczenie obejmujące również przypadki nieświadomego niezrobienia czegoś.

W pierwszym projekcie ustawy nie przewidziano ograniczenia do sytuacji, gdy spadkodawca wystąpił z roszczeniem alimentacyjnym wobec spadkobiercy. W trakcie opiniowania SN zgłosił uwagi, aby projektowana przesłanka niegodności dziedziczenia została zawężona do stanów faktycznych, w których wysokość obowiązku alimentacyjnego została określona orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową. Zgłoszone uwagi zostały uwzględnione w najnowszym projekcie ustawy z dnia 14 lipca 2022 r.

4. OBOWIĄZEK ALIMENTACYJNY SPADKOBIERCY WOBEC SPADKODAWCY

Uszczegółowienie projektowanej przesłanki niegodności dziedziczenia wymaga przedstawienia problematyki dotyczącej obowiązku alimentacyjnego. U podstaw przepisów prawnych regulujących obowiązek alimentacyjny leży założenie o konieczności zapewnienia odpowiedniego poziomu egzystencji osobom, które nie są w stanie samodzielnie zaspokoić swoich usprawiedliwionych potrzeb. Na gruncie art. 128 § 1 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. — Kodeks rodzinny i opiekuńczy³⁰ pod terminem „obowiązek alimentacyjny” kryje się obowiązek dostarczania środków utrzymania, a w miarę potrzeby także środków wychowania przez zobowiązanego, którym może być krewny w linii prostej, brat lub siostra. Zgodnie z art. 129 § 1 k.r.o. w pierwszej kolejności jako zobowiązanych do dostarczania środków utrzymania lub/i środków wychowania należy upatrywać wśród zstępnych, a później wśród wstępnych. Dopiero w razie braku możliwości obciążenia obowiązkiem alimenta-

²⁷ Wspomnianą zmianę przewidywał projekt ustawy z dnia 28 marca 2022 r. o zmianie ustawy — Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, s. 1.

²⁸ *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/uchyla%C4%87%20si%C4%99.html>.

²⁹ *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/wykonywa%C4%87.html>.

³⁰ T.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359 ze zm.; dalej: k.r.o.

cyjnym zstępnego lub wstępnego w grę wchodzi rodzeństwo uprawnionego. Co istotne, w sytuacji, gdy zstępnymi lub wstępnymi jest kilku, wówczas obowiązek alimentacyjny obciąża krewnych bliższych stopniem przed dalszymi. Korelatem obowiązku alimentacyjnego obciążającego zobowiązanego jest prawo podmiotowe uprawnionego do otrzymania środków utrzymania, a w razie potrzeby również środków wychowania³¹. W świetle uchwały SN z dnia 16 grudnia 1987 r.³² wśród źródeł obowiązku alimentacyjnego można wyróżnić pokrewieństwo oraz więzy prawne, z którymi ustawodawca wiąże jego istnienie, tj. przysposobienie (art. 131 k.r.o.), powinowactwo (art. 27 i 144 k.r.o.) i małżeństwo (art. 27 i 130 k.r.o.).

Na gruncie przepisów prawnych kodeksu rodzinnego i opiekuńczego uprawnione do świadczeń alimentacyjnych jest przede wszystkim dziecko niezdolne samodzielnie się utrzymać. W tym przypadku podmiotami zobowiązanymi do alimentacji są rodzice (art. 133 § 1 k.r.o.). Poza niesamodzielnym dzieckiem uprawnionym do otrzymania świadczeń alimentacyjnych jest osoba znajdująca się w niedostatku (art. 133 § 2 k.r.o.). Z uwagi na fakt, że rzadko w roli spadkodawcy występuje małoletnie dziecko, większego znaczenia z perspektywy nowej przesłanki niegodności dziedziczenia proponowanej we wspomnianym projekcie ustawy nabiera obowiązek alimentacyjny względem uprawnionego dotkniętego niedostatkiem. Wobec braku definicji legalnej pojęcia „niedostatek” ciężar jego uściślenia został przerzucony na doktrynę i judykaturę. Niedostatek oznacza stan, gdy usprawiedliwione potrzeby uprawnionego nie mogą zostać zaspokojone przez niego przy wykorzystaniu jego własnych sił. Co istotne, nie bez znaczenia pozostają przyczyny niedostatku, ponieważ roszczenie alimentacyjne będzie uzasadnione wówczas, gdy źródłem wspomnianego stanu są okoliczności niezależne od uprawnionego. Toteż wykluczono możliwość alimentowania osób, które z własnej winy nie wykorzystują swoich zdolności do pracy i wskutek tego popadają w niedostatek³³. Ponadto, ustalenie usprawiedliwionych potrzeb powinno być dokonywane z perspektywy indywidualnie oznaczonego uprawnionego przy uwzględnieniu całokształtu okoliczności warunkujących jego życiowe i majątkowe położenie³⁴. Podsumowując, roszczenie alimentacyjne wynikające z art. 133 § 2 k.r.o. przysługuje osobie, która z przyczyn od siebie niezależnych nie jest w stanie zaspokoić swoich usprawiedliwionych potrzeb przy wykorzystaniu własnych sił. Ponadto nowa przesłanka niegodności dziedziczenia może odegrać istotną rolę w przypadku, gdy uprawnionym jest osoba znajdująca się w niedostatku, zaś marginalny odsetek mogą stanowić stany faktyczne, gdy w roli spadkobiercy uporczywie uchylającego się od wykony-

³¹ H. Haak, A. Haak-Trzuskawska: *Obowiązek alimentacyjny. Komentarz do art. 128–144¹ KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC*, Warszawa 2020, komentarz do art. 128 k.r.o.

³² III CZP 91/86, Legalis.

³³ Zob. wyrok SN z dnia 8 lipca 1999 r., I CKN 355/99, Legalis; wyrok SR w Wałbrzychu z dnia 2 lutego 2018 r., IV RC 533/17, Legalis.

³⁴ Zob. wyrok SN z dnia 5 maja 1998 r., I CKN 95/98, Legalis; wyrok SN z dnia 7 października 1999 r., I CKN 146/98, Legalis.

wania obowiązku alimentacyjnego wobec spadkodawcy występuje rodzic niepełnoletniego dziecka.

5. NIEALIMENTACJA A PRZESŁANKI NIEGODNOŚCI DZIEDZICZENIA

Aktualizacja przesłanki z art. 133 § 2 k.r.o. powoduje powstanie po stronie zobowiązanego obowiązku dostarczania środków utrzymania na rzecz uprawnionego. W trosce o zapewnienie godziwego standardu życia osobom uprawnionym do alimentacji, w części szczególnej kodeksu karnego stypizowano jako występki (zarówno w typie podstawowym, jak i kwalifikowanym) niealimentację (art. 209 k.k.). Czynność sprawcza polega na uchylaniu się od wykonania obowiązku alimentacyjnego. Zatem sprawca będący zobowiązanym do świadczeń alimentacyjnych nie wykonuje ciężącego na nim obowiązku pomimo obiektywnej możliwości jego realizacji. Przy czym do zakwalifikowania zachowania zobowiązanego jako niealimentacja konieczne jest uprzednie określenie wysokości świadczeń alimentacyjnych w orzeczeniu sądowym, ugodzie zawartej przed sądem lub innym organem albo w umowie, której treścią jest zobowiązanie alimentacyjne. Oprócz tego łączna wysokość zaległości musi odpowiadać równowartości co najmniej trzech świadczeń okresowych. Zaś w przypadku świadczeń innych niż okresowe opóźnienie musi wynosić co najmniej trzy miesiące. Czyn zabroniony z art. 209 k.k. można popełnić wyłącznie umyślnie w obu postaciach zamiaru.

Biorąc powyższe pod uwagę, należy zauważyć, że przestępstwo niealimentacji można rozpatrywać w kategorii przesłanki niegodności dziedziczenia określonej w art. 928 § 1 pkt 1 k.c. (tj. umyślne dopuszczenie się przez spadkobiercę ciężkiego przestępstwa przeciwko spadkodawcy). Prawomocny wyrok skazujący eliminuje konieczność ustalenia przez sąd cywilny strony przedmiotowej i podmiotowej czynu zabronionego oraz jego kwalifikacji prawnej. W związku z tym, w przypadku popełnienia przez spadkobiercę przestępstwa niealimentacji, zadaniem sądu orzekającego w przedmiocie niegodności dziedziczenia byłoby ustalenie, czy czyn, którego dopuścił się spadkobierca, stanowi ciężkie przestępstwo wymierzone przeciwko spadkodawcy. Kwestia zaliczenia niealimentacji do katalogu przestępstw stanowiących podstawę orzeczenia niegodności na podstawie art. 928 § 1 pkt 1 k.c. jest sporna. Raczej kontrowersji nie budzi fakt, że uchylanie się przez spadkobiercę zobowiązanego do świadczeń alimentacyjnych na rzecz spadkodawcy prowadzi do zachwiania podstaw egzystencji uprawnionego wskutek niedostarczenia należnych świadczeń majątkowych, a tym samym znacznego obniżenia jego standardu życia poprzez uniemożliwienie zaspokojenia usprawiedliwionych potrzeb. Dlatego też niealimentacja spełnia przesłankę ukierunkowania przestępstwa przeciwko spadkodawcy. Wątpliwości dotyczą możliwości postrzegania wspomnianego czynu zabro-

nionego w kategorii ciężkiego przestępstwa. Analiza orzecznictwa sądowego pozwala przyjąć, że ekstraordynaryjne okoliczności występujące po stronie spadkobiercy, na którym ciąży obowiązek alimentacyjny, mogą uzasadniać uznanie go za niegodnego dziedziczenia. Przykładowo można wskazać wyrok SA w Gdańsku z dnia 14 czerwca 2000 r.³⁵, w świetle którego niealimentacja może stanowić przesłankę niegodności ojca uporczywie uchylającego się od świadczeń alimentacyjnych na rzecz małoletniego dziecka, które doznało ciężkich obrażeń ciała wskutek wypadku drogowego. Zaś SA w Białymstoku w wyroku z dnia 10 kwietnia 2013 r.³⁶ wykluczył możliwość uznania za niegodną spadkobierczyni niemającej świadomości o rzeczywistej sytuacji życiowej i finansowej spadkodawcy, który nie uczestniczył w życiu córki oraz uchylał się od płacenia alimentów na jej rzecz. Zatem, orzeczenie niegodności na podstawie art. 928 § 1 pkt 1 k.c., gdy przestępstwem, którego dopuścił się spadkobierca, jest niealimentacja, wymaga wszechstronnego rozważenia okoliczności dotyczących nie tylko spadkobiercy, lecz także spadkodawcy.

Podążając za stanowiskiem, że spadkobiercę uchylającego się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego można wyłączyć od dziedziczenia wówczas, gdy jest to uzasadnione w świetle wyjątkowych okoliczności dotyczących spadkobiercy i spadkodawcy, nie sposób nie zauważyć, iż możliwość orzeczenia niegodności dziedziczenia w przypadku niealimentacji została zawężona jedynie do wyjątkowych sytuacji. Ponadto ułatwieniem dla sądu cywilnego jest istnienie prawomocnego wyroku skazującego spadkobiercę za przestępstwo z art. 209 k.k.

Zachowanie spadkobiercy mogące skutkować uznaniem za niegodnego w najnowszym projekcie ustawy zostało znacznie zbliżone do czynności sprawczej przestępstwa z art. 209 k.k. W obu przypadkach jest mowa o uchylaniu się od realizacji obowiązku alimentacyjnego, którego wysokość została określona orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową. Ponadto w kodeksie karnym ustawodawca wymaga jeszcze istnienia odpowiednich zaległości albo opóźnienia. Niezdecydowanie się na wprowadzenie wspomnianego wymogu w przypadku projektowanej przesłanki niegodności dziedziczenia prowadzi do wniosku, że możliwe staje się wyłączenie od dziedziczenia spadkobiercy, który jeszcze nie popełnił przestępstwa niealimentacji, gdyż łączna wysokość powstałych wskutek uchylecia się od wykonania obowiązku alimentacyjnego zaległości jest niższa od równowartości co najmniej trzech świadczeń okresowych albo opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe wynosi mniej niż trzy miesiące. Natomiast w świetle proponowanych zmian w obrębie prawa spadkowego mogłyby być to wystarczające okoliczności do uznania spadkobiercy za niegodnego. Tym samym należy zauważyć, że projektowany art. 928 § 1 pkt 4 k.c. znajdowałby zastosowanie do szerszego spektrum stanów faktycznych niż art. 209 k.k.

³⁵ I ACa 262/00, OSA 2006, z. 8, s. 88.

³⁶ I ACa 23/13, OSA 2013, z. 8, poz. 19.

6. UPORCZYWE UCHYLANIE SIĘ OD WYKONYWANIA WOBEC SPADKODAWCY OBOWIĄZKU ALIMENTACYJNEGO JAKO PRZESŁANKA WYDZIEDZICZENIA ORAZ PODSTAWA ORZECZENIA NIEGODNOŚCI DZIEDZICZENIA

Proponowana przez projektodawcę przesłanka niegodności dziedziczenia wykazuje istotne podobieństwo do jednej z przesłanek wydziedziczenia. Mianowicie, na mocy przepisów prawnych art. 1008 pkt 3 k.c. przyznano spadkodawcy podmiotowe prawo do pozbawienia zstępnych, małżonka oraz rodziców prawa do zachowku, w sytuacji uporczywego niedopełniania obowiązków rodzinnych względem testatora. W ramach wskazanej przesłanki wydziedziczenia mieści się uchylanie się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego. Identycznie jak w projekcie ustawy zmieniającej kodeks cywilny oraz niektóre inne ustawy nr UD222 wymaga się, aby postępowanie spadkobiercy było nacechowane uporczywością. W świetle ugruntowanego stanowiska doktryny i judykatury wypracowanego na tle art. 1008 pkt 3 k.c. na uporczywość składają się dwa elementy: aspekt czasowy (tzn. działanie długotrwałe, powtarzające się) oraz nastawienie psychiczne uprawnionego do zachowku (tj. negatywny stosunek do możliwości realizacji ciężących na spadkobiercy obowiązków rodzinnych). W uzasadnieniu analizowanego projektu ustawy doprecyzowano, że ustalenie desygnatu „uporczywości” wymaga odwołania się do znaczenia przypisywanego wspomnianemu pojęciu na gruncie art. 1008 pkt 3 k.c. Zaproponowane rozwiązanie jest zasadne, gdyż obie instytucje mieszczą się w kręgu prawa spadkowego skodyfikowanego w czwartej księdze kodeksu cywilnego. Dzięki temu nie powinny wystąpić rozbieżności, a ugruntowane znaczenie „uporczywości” na tle wydziedziczenia będzie stanowić istotną wskazówkę przy weryfikowaniu tejże przesłanki niegodności dziedziczenia w konkretnym stanie faktycznym.

Zbieżność proponowanej przesłanki niegodności dziedziczenia z przesłanką wydziedziczenia może wywoływać kontrowersje z uwagi na odmienne konstrukcje prawne obu instytucji oraz różne cele im przyświecające. Przede wszystkim wydziedziczenie stanowi przyznane spadkodawcy uprawnienie do pozbawienia prawa do zachowku określonych podmiotów należących do kręgu spadkobierców. Toteż pozbawienie prawa do zachowku następuje w drodze decyzji testatora przybierającej postać odpowiedniego rozrządzenia testamentowego. Natomiast wyłączenie od dziedziczenia spadkobiercy w sposób uporczywie uchylającego się od alimentacji na rzecz spadkodawcy miałyby następować w drodze konstytucyjnego orzeczenia sądowego wydawanego po śmierci spadkodawcy. Abstrahując od skutków prawnych wywoływanych przez omawiane instytucje, uwagę zwraca ustanowienie identycznego stanu faktycznego raz jako źródła umocowania spadkodawcy do kształtowania losów swojego majątku poprzez pozbawienie korzyści majątkowych przybierających postać zachowku uprawnionych, których postępowanie mieści się w ramach prze-

słanki określonej w art. 1008 pkt 3 k.c., a innym razem jako źródła kształtowania porządku dziedziczenia już po śmierci spadkodawcy (a więc bez jego wiedzy i woli) poprzez swoistą wtórną weryfikację spadkobierców dokonywaną przez sąd cywilny i wyłączenie od dziedziczenia tych, którzy są niegodni w świetle art. 928 § 1 k.c. Z jednej strony taki zabieg legislacyjny można uznać za uzasadniony, gdyż spadkobierca, który uporczywie uchylał się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego, może zostać pozbawiony określonych korzyści majątkowych zarówno przez spadkodawcę w oświadczeniu woli *mortis causa*, jak i przez sąd na mocy prawomocnego orzeczenia już po śmierci spadkodawcy. Wydaje się, że jest to słuszne rozwiązanie, ponieważ osoba, która nie łożyła na utrzymanie spadkodawcy pomimo prawnego obowiązku, nie powiększy stanu aktywów swojego majątku o korzyści płynące ze spadku. Zatem wejście w życie nowej przesłanki niegodności dziedziczenia skutkowałoby powstaniem dwuetapowego mechanizmu sankcjonującego uchylanie się od alimentacji na rzecz spadkodawcy. Jednakże należy zauważyć, że uporczywe uchylanie się od wykonywania świadczeń alimentacyjnych przez spadkobiercę przyznaje osobom trzecim uprawnienie do żądania oceny relacji spadkodawca–spadkobierca. Tym samym kompetencja testatora do napiętnowania postępowania spadkobiercy uporczywie uchylającego się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego traci walor wyłączności poprzez przyznanie każdemu, kto ma w tym interes, możliwości wystąpienia z powództwem o uznanie takiego spadkobiercy za niegodnego.

Tymczasem w uzasadnieniu rozważanego projektu ustawy uargumentowano, że częściowe krzyżowanie się przesłanek wydziedziczenia i niegodności dziedziczenia nie powinno być postrzegane jako niepożądany zabieg legislacyjny. Na obronę powyższego stanowiska wskazano, że instytucja niegodności dziedziczenia jest sposobem reakcji na zdarzenia, wobec których spadkodawca nie miał szans na ustosunkowanie się³⁷. W związku z tym należałoby odpowiedzieć na pytanie, czy uporczywe uchylanie się od wykonywania świadczeń alimentacyjnych można potraktować jako zdarzenie, na które spadkodawca nie miał szans zareagować. W mojej opinii stanowisko wyrażone w uzasadnieniu projektu ustawy, przyznając prymat relacjom ekonomicznym, pomija zażyłości osobiste. Określenie świadczeń alimentacyjnych co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową, a następnie uporczywe uchylanie się od wykonywania wspomnianego obowiązku przez spadkobiercę nie przesądza, że pomiędzy spadkobiercą a spadkodawcą istnieją wrogie relacje osobiste. Przede wszystkim należałoby zwrócić uwagę na to, jakie uczucia przejawia spadkodawca wobec spadkobiercy postępującego w tak karygodny sposób. Przykładowo, gdy dorosłe dziecko nie łoży na utrzymanie rodzica w podeszłym wieku pomimo takie-

³⁷ Uzasadnienie do projektu ustawy z dnia 14 lipca 2022 r. o zmianie ustawy — Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, s. 2.

go obowiązku znajdującego potwierdzenie w prawomocnym orzeczeniu sądowym, nie oznacza to automatycznie, że matka albo ojciec chcieliby je pozbawić części masy spadkowej. Więzy rodzinne mogą okazać się silniejsze niż poczucie dezaprobaty stanowiące rezultat karygodnego postępowania, toteż rodzic pomimo zaistnienia podstawy do wydziedziczenia nie decyduje się na taki krok, gdyż mimo wszystko pragnie dobra swojego dziecka. W związku z tym należy wyobrazić sobie, że nie życzyłby sobie pozbawienia korzyści majątkowych z tytułu powołania do spadku już po jego śmierci poprzez zastosowanie procedury prowadzącej do uznania za niegodnego dziedziczenia. Czynnikiem ekonomicznemu został przyznany walor pierwszeństwa nad całokształtem relacji rodzinnych i uczuć, którymi spadkodawca darzy spadkobiercę. Należałoby się zastanowić, czy zasadniejszym rozwiązaniem nie byłoby pozostawienie decyzji o wykluczeniu od dziedziczenia wyłącznie spadkodawcy, który lepiej rozumie osobiste i majątkowe stosunki prawne w kręgu osób mu bliskich.

7. PODSUMOWANIE

Niewątpliwie celem instytucji niegodności dziedziczenia jest pozbawianie korzyści majątkowych spadkobierców, których postawę względem spadkodawcy należy ocenić jako naganną z perspektywy moralności. Toteż proponowane wyłączenie od dziedziczenia spadkobierców dopuszczających się uporczywego niewykonywania obowiązku alimentacyjnego poniekąd wpisuje się w przedstawione założenie. Jednakże należy dostrzec, że proponowane poszerzenie katalogu przesłanek stanowiących podstawę uznania niegodności spadkobiercy jest przeniesieniem na grunt art. 928 § 1 k.c. uszczegółowionej przesłanki wydziedziczenia unormowanej w art. 1008 pkt 3 k.c. Odmiennie założenia leżące u podstaw wspomnianych instytucji są źródłem wątpliwości dotyczących konstrukcji omawianej zmiany prawa spadkowego.

Porównując aktualnie obowiązujące przesłanki niegodności dziedziczenia z tą, która została zaproponowana w projekcie ustawy nr UD222, uwagę zwraca duży stopień konkretyzacji nowej przesłanki wyłączenia spadkobiercy od dziedziczenia. Przesłanki unormowane w art. 928 § 1 k.c. są bardziej złożone. Każda z nich obejmuje różnorodne stany faktyczne. Natomiast nowa przesłanka niegodności dziedziczenia została zawężona wyłącznie do uchylania się od wykonywania wobec spadkodawcy jednego z obowiązków rodzinnych polegającego na dostarczaniu środków pieniężnych. Wyeksponowanie obowiązku alimentacyjnego jako podstawy uznania spadkobiercy za niegodnego sprawia, że nowa przesłanka istotnie różni się od pozostałych. W świetle proponowanej zmiany naganność postępowania niegodnego spadkobiercy polega na zaniechaniu wykonywania świadczeń majątkowych.

Niebagatelne znaczenie dla oceny projektowanej regulacji ma sformułowanie bądź nie w treści nowej przesłanki niegodności dziedziczenia wymogu uprzedniego prawomocnego skazania za przestępstwo określone w art. 209 k.k. Z jednej strony konieczność istnienia prawomocnego wyroku skazującego ułatwia zadanie sądu cywilnego polegające na wydaniu rozstrzygnięcia w przedmiocie niegodności dziedziczenia określonego spadkobiercy. Jednakże na tym tle mogą pojawić się wątpliwości, czy zaległości alimentacyjne stanowiące równowartość co najmniej trzech świadczeń okresowych albo opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe wynoszące co najmniej trzy miesiące stanowi uporczywe niewykonywanie obowiązku alimentacyjnego będącego podstawą orzeczenia niegodności dziedziczenia. Uporczywość jest terminem nieostrym podkreślającym długotrwałość nagannego postępowania spadkobiercy, lecz niewskazującym precyzyjnego czasu trwania zachowania mogącego stanowić przesłankę wyłączenia od dziedziczenia. Dodatkowo należy wspomnieć, że aktualnie obowiązujące prawo umożliwia uznanie za niegodnego spadkobiercy nierealizującego ciężącego na nim obowiązku alimentacyjnego, o ile za takim rozstrzygnięciem przemawiają wyjątkowe okoliczności dotyczące zarówno spadkobiercy, jak i spadkodawcy.

Podsumowując, poszerzenie katalogu przesłanek niegodności dziedziczenia o uporczywe niewykonywanie obowiązku alimentacyjnego znajduje uzasadnienie w poczuciu sprawiedliwości społecznej, gdyż spadkobierca, który nie łożył na utrzymanie swojego spadkodawcy, nie uzyska żadnych korzyści majątkowych z tytułu powołania do spadku. Przy czym skutki prawne nie nastąpią *ex lege*, lecz dopiero wraz z uprawomocnieniem się stosownego orzeczenia sądowego wydawanego z inicjatywy podmiotu posiadającego legitymację czynną do wytoczenia odpowiedniego powództwa. Oznacza to, że wejście w życie omawianej zmiany nie spowoduje automatycznego uznania za niegodnych wszystkich spadkobierców dopuszczających się uporczywego uchylania się od realizacji obowiązku alimentacyjnego. Pomimo niepodważalnego moralnego uzasadnienia leżącego u podłoża projektowanej zmiany można mieć wątpliwości co do jej kształtu. Innymi słowy, ustawodawca, kierując się słusznymi pobudkami, pozbawia części autonomii spadkodawcy poprzez przyznanie osobom trzecim prawa do wyłączenia od dziedziczenia niealimentarza, niezależnie od opinii spadkodawcy w tej kwestii.

BIBLIOGRAFIA

- Borysiak W. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, W. Borysiaka, Warszawa 2021.
- Chojnowski W.: *Prawo spadkowe*, Warszawa 1951.
- Doliwa A. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. M. Załuckiego, Warszawa 2020.

- Gromek K. (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Gromek, Warszawa 2020.
- Haak H., Haak-Trzuska A.: *Obowiązek alimentacyjny. Komentarz do art. 128–144¹ KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC*, Warszawa 2020.
- Hypś S. (w:) *Kodeks karny. Komentarz*, pod red. A. Grześkowiak, Warszawa 2021.
- Kosonoga-Zygmunt J. (w:) *Kodeks karny. Komentarz*, pod red. R.A. Stefańskiego, Warszawa 2020.
- Księżak P. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, W. Borysiaka, Warszawa 2021.
- Kuźmicka-Sulikowska J. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2021.
- Niedośpiał M.: *Niegodność dziedziczenia — glosa — I CK 26/02*, Monitor Prawniczy 2005, nr 15.
- Pazdan M. (w:) *Kodeks cywilny, t. II, Komentarz — art. 450–1088*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2021.
- Pietrzykowski K. (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2021.
- Skowrońska-Bocian E.: *Komentarz do Kodeksu cywilnego, ks. IV — Spadki*, Warszawa 2011.
- Skowrońska-Bocian E.: *Prawo spadkowe*, Warszawa 2020.
- System prawa prywatnego, t. 10, Prawo spadkowe*, pod red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015.
- Szpunar A.: *Z problematyki niegodności dziedziczenia*, Nowe Prawo 1981, nr 2.
- Załucki M. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. M. Załuckiego, Warszawa 2020.
- Załucki M.: *Uporczywe niedopełnianie obowiązków rodzinnych względem spadkodawcy jako podstawa wydziedziczenia — glosa — I ACa 985/14*, Monitor Prawniczy 2018, nr 4.
- Zelek M. (w:) *Kodeks cywilny, t. III, Komentarz — art. 627–1088*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2019.

Słowa kluczowe: niegodność dziedziczenia, obowiązek alimentacyjny, uporczywe niewykonywanie obowiązku alimentacyjnego, spadkobierca, spadkodawca.

EWA ŁAPIŃSKA

PERSISTENT FAILURE TO PERFORM THE MAINTENANCE
OBLIGATION TOWARDS THE TESTATOR AS A PREMISE
OF UNWORTHINESS OF INHERITANCE

S u m m a r y

The article is devoted to the amendment of the inheritance law consisting of the extension of the catalog of reasons for the unworthiness of inheritance by the persistent failure to perform the maintenance obligation towards the testator. Undoubtedly, the proposed amendment to the inheritance law is justified by the sense of social justice. However, despite the indisputable ethical foundation, there are doubts as to the shape of the possible premise of the unworthiness of inheritance. First of all, persistent evasion of the maintenance obligation would be a premise or the application of two different institutions of civil law (i.e. unworthiness of inheritance and disinheritance). As a consequence, a two-stage mechanism would arise that would make it possible to deprive of financial benefits the heirs who evade the maintenance obligation towards the testator. Moreover, the possible formulation of the requirement of prior and final conviction for the offense of non-alimony has an impact on the assessment of the considered ground of exclusion from the inheritance of an unworthy heir. Considering the above, doubts as to the extension of the unworthiness of inheritance to the heirs persistently evading the maintenance obligation are justified.

Key words: unworthiness of inheritance, maintenance obligation, persistent evasion of the maintenance obligation, heir, deviser.